

OGAHİY IJODINING ADABIY-ESTETIK XUSUSIYATLARI VA TARIXIY MANBA SIFATIDAGI AHAMIYATI

Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti
Sport faoliyati, pedagogika va psixologiya fakulteti
Boshlang‘ich ta‘lim metodikasi kafedrası stajyor-o‘qituvchisi
Sabirova Sevara Baxtiyarovna

Annotatsiya. Ushbu maqolada XIX asr o‘zbek adabiyoti namoyandalaridan biri bo‘lgan Muhammad Rizo Ogahiy ijodi adabiy-estetik jihatdan tahlil qilinadi. Unda shoirning tarixiy voqealarni aks ettiruvchi asarlari, ularning badiiy qiymati va tarixiy manba sifatidagi ahamiyati yoritilgan. Tadqiqotda Ogahiy ijodining janrlar xilma-xilligi, obrazlar tizimi hamda til uslubi bo‘yicha tahlil beriladi. Shuningdek, Ogahiy asarlarining o‘zbek adabiyoti taraqqiyotidagi o‘rni ham alohida ko‘rib chiqiladi.

Аннотация. В данной статье рассматривается литературно-эстетическое наследие одного из видных представителей узбекской литературы XIX века – Мухаммада Ризы Агахи. Особое внимание уделяется его произведениям, отражающим исторические события, их художественной ценности и значимости как исторического источника. Также анализируются жанровое разнообразие, система образов и стиль языка Агахи. В статье освещается вклад поэта в развитие узбекской литературы.

Abstract. This article explores the literary and aesthetic legacy of Muhammad Rizo Ogahiy, one of the prominent figures of 19th-century Uzbek literature. It focuses on his works that reflect historical events, their artistic value, and their importance as historical sources. The study analyzes Ogahiy’s genre diversity, imagery system, and poetic style. The article also highlights the poet’s contribution to the development of Uzbek literature.

Kalit so‘zlar: Ogahiy, tarixiy she‘riyat, adabiy tahlil, manbashunoslik, estetik tafakkur

Ключевые слова: Агахи, историческая поэзия, литературный анализ, источниковедение, эстетическое мышление

Keywords: Ogahiy, historical poetry, literary analysis, source studies, aesthetic thinking

Kirish

O‘zbek adabiyotining taraqqiyot tarixida o‘ziga xos iz qoldirgan shoir va tarixchilar qatorida Muhammad Rizo Ogahiy (1809–1874) alohida o‘ringa ega. U o‘zining boy ijodi, tarixiy voqealarni yorituvchi asarlari va adabiy-estetik qarashlari bilan o‘zbek mumtoz adabiyotining eng yetuk namoyandalaridan biri sifatida e’tirof etilgan. Ogahiy o‘z zamonasining ijtimoiy-siyosiy hayotini chuqur aks ettirgan, badiiy ifoda orqali tarixiy haqiqatni avlodlarga yetkazgan adib sifatida baholanadi.

Shoir ijodining o‘ziga xosligi shundaki, u o‘z asarlarida faqatgina shoir emas, balki tarixchi, kuzatuvchi, tanqidchi sifatida ham ko‘rinadi. Ayniqsa, "Ravzat ul-advor", "Tavorix-i mulk-i Khiva", "Zubdat ut-tavorix" kabi tarixiy asarlarida u Xiva xonligi va Markaziy Osiyodagi siyosiy voqealarni tasvirlaydi. Ushbu asarlar badiiy ifoda bilan tarixiylikni uyg‘unlashtirgan, manbashunoslik nuqtayi nazaridan ham katta ahamiyatga ega bo‘lgan durdona namunalardir.

Mazkur maqolaning dolzarbligi shundaki, Ogahiy asarlari hali-hanuz to‘liq ilmiy tahlil etilmagan, ularning estetik qiymati, til va uslub jihatlari, tarixiylik va badiiylik uyg‘unligi chuqur o‘rganilishga muhtojdir. Tadqiqotda shoirning adabiy merosi zamonaviy adabiyotshunoslik mezonlari asosida tahlil qilinadi. Maqolaning asosiy maqsadi – Ogahiy ijodining badiiy-estetik xususiyatlarini ochib berish, uning asarlaridagi tarixiy va poetik elementlarni tahlil qilish hamda o‘zbek adabiyotidagi o‘rni va ta’sirini aniqlashdan iborat.

Tadqiqotda adabiy tahlil, tarixiy-huquqiy yondashuv, kontekstual analiz kabi metodlar asosida Ogahiy ijodiga baho beriladi. Ilmiy yangilik sifatida esa Ogahiy asarlaridagi tarixiy manzara bilan badiiy estetikani birlashtirish uslubi alohida tahlil qilinadi.

Ogahiy ijodining mavzu va janr jihatidan tahlili

Ogahiy ijodining asosiy mavzularidan biri – tarixiy voqealardir. U o‘z asarlarida Xiva xonligining siyosiy voqealari, sarkardalar hayoti, urushlar, tashqi va ichki siyosiy jarayonlarni yoritgan. Shoir tarixiy hodisalarni faqat xronologik tartibda bayon etibgina qolmay, balki ularga o‘z munosabatini bildirgan, ularni badiiy tahlil qilgan. Bu esa Ogahiy asarlarini oddiy tarixiy risola emas, balki badiiy tarixiy adabiyot namunasi sifatida qadrlashga asos yaratadi. Ogahiy asarlari orasida

tarixiy dostonlar, nasriy va nazmiy tazkiralalar, she’riy majmualar, tarixiy yodnomalar muhim o‘rin tutadi. Uning "Riyoz ud-davla", "Tavorix-i mulk-i Khiva", "Zubdat ut-tavorix", "Gulshan ul-muluk" kabi asarlari tarixiy tafakkur va badiiy tasvir uyg‘unligining yorqin namunasidir. Shoir ijodida **fard, qit’a, g‘azal, masnaviy, ruboiy** kabi shakllar keng qo‘llangan. Ayniqsa, masnaviy janri orqali tarixiy voqealarni badiiy tarzda ifodalashga erishgan. Uning g‘azallarida esa lirizm, insoniy tuyg‘ular, axloqiy-axloqiy g‘oyalar ko‘proq aks etadi.

Ogahiy o‘z asarlarida **oddiy va ravon tilda** yozishga harakat qilgan. Uning tilida xalq iboralari, maqollar, aforizmlar, turkiy ifoda vositalari keng qo‘llangan. Bu esa uning asarlarini xalq tiliga yaqinlashtirgan, o‘qilishi va tushunilishini yengillashtirgan. Shoir poetikasida **tasviriy vositalar** – istiora, tashbih, kinoya, mubolag‘a kabi badiiy san‘atlar keng qo‘llanilgan. Ogahiy o‘z asarlarida obrazlar yaratish orqali voqealarni jonlantirishga erishgan. Uning tarixiy obrazlari (xonlar, sarkardalar, dushmanlar va boshqalar) orqali davr ruhi, xalq taqdiri, siyosiy holatlar tasvirlangan. Ogahiy poetikasi realistik asosga ega bo‘lib, voqelikni ideallashtirmasdan, boricha ko‘rsatishga intilgan. Bu jihatdan u o‘z zamonasining taraqqiyparvar adibi sifatida namoyon bo‘ladi. Ogahiy tarixiy voqealarni hujjatli asosda, aniqlik bilan yozishga intilgan. Bu esa uning asarlarini nafaqat adabiyotshunoslik, balki tarixshunoslik, manbashunoslik uchun ham qimmatli materialga aylantiradi. U o‘z davrining bevosita guvohi bo‘lgan, voqealarni ichidan kuzatgan adib sifatida tarixni badiiy shaklda hujjatlashtirishga erishgan.

Ogahiy asarlarida ta’riflangan shaxslar, voqealar, joy nomlari va sanalar tarixiy manbalar bilan qiyoslanganda, ko‘plab aniqliklar kuzatiladi. Shu sababli, uning asarlari O‘zbekiston va Turkmaniston tarixiga oid tadqiqotlarda asosiy manba sifatida foydalaniladi. Uning tarixiy asarlaridagi yondashuv – **badiiy tarixchilik** namunasidir. Bu orqali u nafaqat tarixni yozdi, balki uni estetik idrok uchun muhim manbaga aylantirdi.

Xulosa. Muhammad Rizo Ogahiy ijodi XIX asr o‘zbek adabiyotining eng muhim va serqirra sahifalaridan birini tashkil etadi. Uning asarlarida tarixiylik va badiiylik o‘zaro uyg‘unlashgan, shoir sifatida u badiiy mahoratini tarixiy tafakkur bilan boyitgan. Shoirning tarixiy dostonlari, tazkiralari, lirika va nasriy merosi bugungi kunda ham o‘z dolzarbligini yo‘qotmagan.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki:

•Ogahiy tarixiy voqealarni yoritishda adib sifatida yangicha yondashuv namoyish qilgan;

•Uning asarlari nafaqat badiiy qiymatga, balki tarixiy hujjatlik xususiyatiga ham ega;

•Ogahiy ijodi o‘zbek adabiyotining shakllanishi va rivojlanishida muhim manba sifatida xizmat qiladi.

Kelgusidagi ilmiy izlanishlarda Ogahiy ijodining tilshunoslik, poetika va stilistika nuqtayi nazaridan chuqur tahlili, shuningdek, asarlarining zamonaviy o‘quvchi uchun moslashtirilgan nashrlari amalga oshirilishi maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ogahiy M.R. Ravzat ul-advor. – Toshkent: Fan, 1991.
2. Ogahiy M.R. Tavorix-i mulk-i Xiva. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nashriyoti, 1992.
3. Qayumov M. Ogahiy – tarixnavis shoir. – Toshkent: Fan, 1983.
4. Jo‘rayev N. O‘zbek tarixiy she‘riyati. – Toshkent: O‘qituvchi, 1998.
5. G‘aniyev T. Manbashunoslik asoslari. – Toshkent: Universitet, 2004.
6. Bobojonov S. O‘zbek adabiyotida tarixiylik. – Samarqand, 2001.

Research Science and Innovation House

